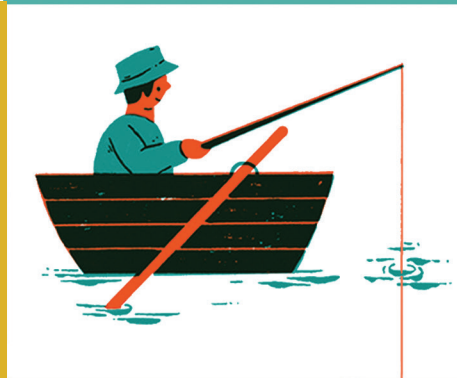
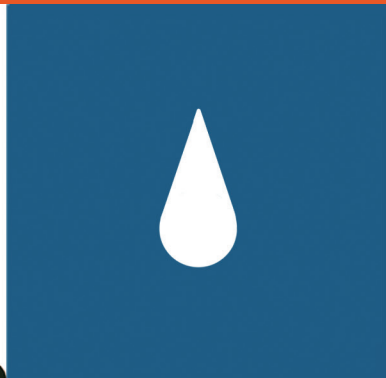

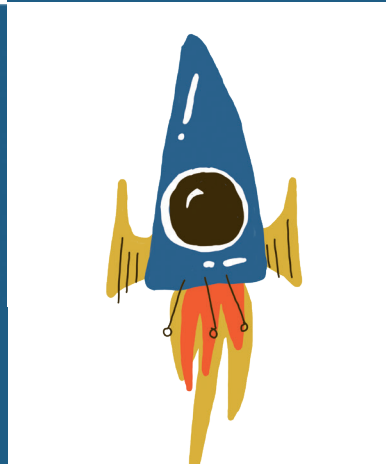
POËZIEGIDS

Inspiratiebronnen voor poëzielessen
in het basisonderwijs

Junior

Met een voorwoord van
Hans en Monique Hagen

1 HET BELANG VAN POËZIE

In dit hoofdstuk vind je eerst een korte uitleg over de opbouw van deze gids. Daarna wordt aandacht besteed aan de waarde van poëzie voor de ontwikkeling van het kind. Tot slot is uitgewerkt hoe je door middel van poëzieonderwijs werkt aan de kerndoelen en de referentieniveaus voor taal, die voor het basisonderwijs zijn opgesteld.

1.1 OVER DE OPBOUW VAN DEZE GIDS

De *Poëziegids Junior* biedt een doorlopende leerlijn voor poëzieonderwijs op de basisschool. De lessen zijn verdeeld in vier clusters, per twee groepen: groep 1/2, groep 3/4, groep 5/6 en groep 7/8. De lessen sluiten zo goed mogelijk aan bij de ontwikkeling van het kind in de betreffende leerjaren. Wel zullen er altijd verschillen bestaan in de ontwikkeling van kinderen en in de onderwijsbehoeften. Een les van het ene cluster is naar eigen inzicht in te zetten voor een groep uit een ander cluster.

Naast de lessen voor de verschillende leerjaren, bevat de gids een algemene basis voor het lezen, bespreken en schrijven van poëzie op school (hoofdstuk 1 en 2). De gids eindigt met een hoofdstuk over een schoolbreed poëzieproject, waarin kinderen uit diverse leerjaren met elkaar kunnen samenwerken (hoofdstuk 7). Bij sommige lessen horen werkbladen voor de kinderen. Deze staan achterin de gids en op de website van het Poëziepaleis.

Opbouw van de lessen

De lessen in de verschillende clusters hebben een vaste opbouw. Een les bestaat uit de volgende onderdelen:

- **Kenmerken van de les:** elke les begint met een kader waarin het lesdoel, de lesduur, de digibordmaterialen, werkbladen, links en overige materialen staan vermeld. Ook staan hier aandachtspunten voor de voorbereiding voor de les. Het kader sluit af met kernwoorden die aangeven waar de les zich op richt.
 - Digibord en links: sommige lessen bevatten digibordmateriaal dat te downloaden is via www.poeziepaleis.nl. Kijk op de pagina *Poëziegids Junior* bij het betreffende hoofdstuk.
 - Werkbladen: sommige lessen bevatten werkbladen die zowel in de bijlage van deze gids als digitaal op www.poeziepaleis.nl te vinden zijn. Kijk voor de digitale versies op de pagina *Poëziegids Junior* bij het betreffende hoofdstuk.
- **Theorie bij de les:** na het kader met de kenmerken volgt een theoretische inleiding op de les.
- **Thema:** dit is een beschrijving van het thema van de les, de opdrachten en de onderlinge samenhang.
- **Lesinstructies:** na het thema van de les volgen de lesinstructies en de opdrachten.

- **Extra:** de lessen worden afgesloten met extra suggesties. Dit zijn bijvoorbeeld mogelijkheden om de les uit te breiden met drama, muziek of kunst of suggesties om een ander thema te behandelen.

1.2 POËZIE EN DE ONTWIKKELING VAN HET KIND

Kinderen schrijven de mooiste gedichten. Dat is duidelijk te zien aan de gedichten die ieder jaar ingestuurd worden voor de dichtwedstrijd Kinderen & Poëzie. De gedichten gaan over huisdieren, voetbal, paardrijden, ervaringen op school of thuis, broertjes en zusjes, maar ook over serieuze zaken als vriendschap, afscheid nemen of ouders die uit elkaar gaan. Binnen het basisonderwijs kan poëzie van grote waarde zijn. In poëzie kunnen kinderen gedachten, ervaringen en herinneringen verwerken. Dichten is ook een manier om emoties, fantasie en creativiteit tot uiting te brengen.

Taalontwikkeling

Vaak lijken kinderen het niet zo moeilijk te vinden om gedichten te schrijven. Het spelen met taal vormt namelijk een natuurlijk onderdeel van de taalontwikkeling van kinderen. Kinderen beleven al van jongs af aan veel plezier aan het maken van rijmpjes en liedjes en het verzinnen van nieuwe woorden of uitdrukkingen. Doordat ze graag spelen en regels nog makkelijk kunnen loslaten, zetten ze hun fantasie gemakkelijk in om originele teksten te verzinnen. Wat dat betreft zijn kinderen geboren dichters!

Door op school ruimte te geven aan poëzieonderwijs, ontdekken kinderen de taal spelenderwijs. Ze ervaren de mogelijkheden en werking van de taal. Structureel poëzieonderwijs heeft een positief effect op de geletterdheid van kinderen. Zij ontwikkelen hun literaire vaardigheden en leesvaardigheden, waardoor zij gemakkelijker teksten kunnen interpreteren. Dit heeft een positieve invloed op het leesplezier. Door kinderen te wijzen op de klanken en de betekenissen van de woorden in gedichten, wordt ook de woordenschat van kinderen vergroot en verdiept.

Emotionele ontwikkeling

Poëzie geeft kinderen de mogelijkheid om zich te uiten. Er kan met weinig woorden veel gezegd worden. Beeldspraak in poëzie kan kinderen helpen bij het communiceren van gedachten en gevoelens. Een gedicht kan de uitdrukking zijn van een gevoel, dat een kind niet zomaar kan uitspreken. Dit kan het kind ondersteunen in zijn emotionele ontwikkeling. Natuurlijk heeft een goede begeleiding van de leerkracht daarbij de nodige invloed. Wanneer een kind iets moois of verdrietigs heeft meegemaakt, kan een gedicht hierover het uitgangspunt vormen voor een gesprek.

Verbeeldingskracht en creativiteit

Gedichten schrijven is een creatief proces. Het geeft kinderen de mogelijkheid hun verbeelding de vrije loop te laten en buiten de taalregels en bestaande concepten te denken. Door gedichten te schrijven ontwikkelt het kind zijn creatief denkvermogen en zijn verbeeldingskracht. Dit creatief denken is een vaardigheid waar veel waarde aan wordt gehecht in de 21e eeuw.

ik bloei als een bloem
en ik groei als een mens
ik denk als een mens die groter wordt
zo groot wil ik zijn
daarom spring ik om de maan te raken
om een stapje verder te denken
daarom wil ik het verste gaan
om wat nieuws te doen

Emma Slopsema,
10 jaar, groep 7

Ook het lezen van gedichten stimuleert de verbeeldingskracht. Gedichten geven een kijkje in de gedachtewereld van anderen. Hierdoor leren kinderen om vanuit het perspectief van een ander naar de wereld om hen heen te kijken en zich in andere situaties of andere mensen te verplaatsen.

Reflectie

Een gedicht vormt een goed uitgangspunt voor (zelf)reflectie. Door in een gedicht de eigen gedachten en gevoelens op papier te zetten, kan een kind ervaren hoe hij de dingen waarneemt en beleeft. Zo leert het kind zichzelf en zijn mening kennen en verwoorden. Dankzij het lezen van een gedicht kan een kind ook inzicht krijgen in een onderwerp en daar verder over nadenken. Een gedicht is daarmee een prima uitgangspunt om samen met de kinderen in gesprek te gaan over een bepaald thema.

Het ontdekken van talent

Door verschillende kunstvormen in de klas aan bod te laten komen, geef je kinderen de mogelijkheid om een kunst- of uitdrukingsvorm te vinden die bij hen past. Poëzie is een van deze mogelijke kunstvormen. Door aandacht te besteden aan poëzie op school, ontdekken kinderen of poëzie iets voor hen is. Dit kan leiden tot een prettige taalervaring of zelfs tot een levenslange passie. Wanneer een kind niet met de verschillende kunstvormen kennismakkt, leert het misschien niet de eigen creatieve mogelijkheden kennen. Een kind ontdekt dan misschien niet of het plezier beleeft aan het maken van een gedicht of dat het over talent en dichtkwaliteiten beschikt.

Ontwikkeling van het zelfvertrouwen

Ook voor kinderen met taalproblemen is het waardevol om met poëzie aan de slag te gaan. Voor deze kinderen kunnen de dagelijkse lees- en schrijftaken op school lastig en onplezierig zijn. Wanneer zij ervaren dat zij zich via poëzie gemakkelijker kunnen uitdrukken, kan dit veel voor hen betekenen. Tijdens het schrijven van een gedicht, zijn deze kinderen op een andere manier met taal bezig dan ze in een reguliere taalles gewend zijn. In een gedicht krijgen ze de vrijheid om te spelen met woorden en klanken. Gedichten zijn bovendien korte, kernachtige teksten, met weinig woorden of herhaling, waarin taalregels niet beperkend hoeven te zijn. De expressie en betekenis staan voorop.

Kinderen met taalproblemen kunnen echt een talent voor dichten hebben. Wanneer zij merken dat het schrijven van een gedicht lukt, kan dat voor hen een positieve taalervaring zijn. Ze ontdekken dat ze wel degelijk iets met taal kunnen en dat schrijven leuk kan zijn.

1.3 AANSLUITING OP DE KERNDOELEN EN DE REFERENTIENIVEAUS

Creatief denken en handelen is een vaardigheid waar veel waarde aan wordt gehecht in de 21e eeuw. Het gaat om het vermogen om nieuwe, ongebruikelijke maar toepasbare ideeën voor bestaande vraagstukken te vinden. Hierbij horen:

- het kennen en hanteren van creatieve technieken
- het denken buiten gebaande paden
- nieuwe samenhangen kunnen zien
- het durven nemen van (verantwoorde) risico's
- fouten kunnen zien als leermogelijkheden
- een ondernemende en onderzoekende houding.

Creatief vermogen wordt het sterkst ontwikkeld in een rijke leeromgeving waarin kinderen gestimuleerd worden om zelf oplossingen te bedenken. Creatief schrijven is allereerst creatief denken. Het losmaken van de fantasie, de verbeeldingskracht laten werken is goed voor

creatieve ontwikkeling in het algemeen. Creatief schrijven heeft echter nog meer toegevoegde waarde. Kunnen schrijven betekent mondig zijn, in staat zijn om eigen ideeën en gedachten, waarden en overtuigingen aan anderen over te dragen.

Door creatief schrijven kom je bij je eigen stem terecht; dat is buitengewoon belangrijk voor de intrapersonlijke ontwikkeling. Ook fouten durven maken en een onderzoekende houding ontwikkelen horen daarbij.

Door middel van poëzieonderwijs kan gewerkt worden aan de kerndoelen en de referentieniveaus die opgesteld zijn voor het basisonderwijs. Poëzie komt in vijf kerndoelen aan de orde, zowel direct als indirect. Met behulp van deze gids kan de leerkracht met de kinderen aan deze vijf kerndoelen werken.

Kerndoelen Nederlandse taal

Poëzie komt aan bod in kerndoel 5 en 9:

Kerndoel 5: De leerlingen leren naar inhoud en vorm teksten te schrijven met verschillende functies, zoals: informeren, instrueren, overtuigen of plezier verschaffen.

Kerndoel 9: De leerlingen krijgen plezier in het lezen en schrijven van voor hen bestemde verhalen, gedichten en informatieve teksten.

Bij andere kerndoelen, zoals kerndoel 11 en kerndoel 12, is het verband met poëzie minder uitgesproken. De regels voor het spellen van woorden en het gebruik van leestekens (kerndoel 11) spelen ook een rol bij het schrijven van gedichten. Een adequate woordenschat (kerndoel 12) komt goed van pas bij het dichten en kan door het behandelen van poëzie worden vergroot. Door het zich eigen maken van begrippen die te maken hebben met poëzie, zoals 'gedicht', 'beeldspraak' en 'strofe', kunnen kinderen bovendien hun taalbewustzijn vergroten.

Kerndoel 11: De leerlingen leren een aantal taalkundige principes en regels. Zij kunnen in een zin het onderwerp, het werkwoordelijk gezegde en delen van dat gezegde onderscheiden. De leerlingen kennen:

- > Regels voor het spellen van werkwoorden
- > Regels voor het spellen van andere woorden dan werkwoorden
- > Regels voor het gebruik van leestekens

Kerndoel 12: De leerlingen verwerven een adequate woordenschat en strategieën voor het begrijpen van voor hen onbekende woorden. Onder 'woordenschat' vallen ook begrippen die het leerlingen mogelijk maken over taal te denken en te spreken.

Kerndoelen kunstzinnige oriëntatie

Tot slot draagt het behandelen van gedichten bij aan kerndoel 54 van kunstzinnige oriëntatie:

Kerndoel 54: De leerlingen leren beelden, muziek, taal, spel en beweging te gebruiken, om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om er mee te communiceren.

Poëzie is een vorm van kunst en taal is een van de mogelijke manieren om je gevoelens of gedachten te delen met anderen.

Referentiekader Taal

Via poëzie kan ook aan de niveaus uit het Referentiekader Taal gewerkt worden. Volgens het Referentiekader Taal moet de leerling aan het einde van de basisschool op niveau 1F zitten. Voor leerlingen die vergevorderd zijn, kan niveau 2F (1S) nagestreefd worden. Diverse aspecten die beschreven worden in het Referentiekader Taal kunnen gekoppeld worden aan het lezen, schrijven en voordragen van poëzie. Zo wordt bijvoorbeeld verwacht dat leerlingen met niveau 2F beeldspraak kunnen herkennen. Beeldspraak is een belangrijk kenmerk van poëzie. Daarom kan met behulp van poëzie goed naar dit streefniveau toegewerkt worden. De drie referentieniveaus waarin poëzie letterlijk aan bod komt, zijn hieronder weergegeven.

Domein lezen: fictionele, narratieve en literaire teksten

Tekstkenmerken: Niveau 2F/1S: [...]

Poëzie en liedjes hebben meestal een verhalende inhoud en een emotionele lading.

Begrijpen: Niveau 1F

De leerling herkent basale structurelementen, zoals wisselingen van tijd en plaats, rijm en versvorm. Kan meeleven met een personage en uitleggen hoe een personage zich voelt. Kan gedichten en verhaalfragmenten parafraseren of samenvatten.

Domein schrijfvaardigheid

Vrij schrijven: Alle niveaus

De leerling kan eigen ideeën, ervaringen, gebeurtenissen en fantasieën opschrijven in een verhaal, in een informatieve tekst of in een gedicht.

2 DE BASIS VOOR POËZIE OP SCHOOL

Dit hoofdstuk is bedoeld als ondersteuning voor alle lessen. 2.1 gaat over de veelvoorkomende kenmerken van poëzie, 2.2 en 2.3 geven ideeën voor het lezen, bespreken en schrijven van gedichten en in 2.4 staat een overzicht van dichtbundels voor alle jaargroepen. 2.5 en 2.6 beschrijven hoe poëzie een plek kan krijgen in de klas.

2.1 KENMERKEN VAN POËZIE

Poëzie kan een lastig begrip zijn voor kinderen, en zelfs voor volwassenen. Een gedicht kan zo veel verschillende vormen aannemen, dat het niet makkelijk is om een eenduidige definitie te geven van poëzie. Deze paragraaf biedt een overzicht van veelvoorkomende kenmerken van poëzie. Hoe meer van onderstaande kenmerken een tekst heeft, hoe groter de kans dat het een gedicht is! Bespreek de kenmerken met de klas om samen tot een definitie van poëzie te komen.

Versregels en strofen

Voor het bespreken van de kenmerken is het relevant om te weten dat gedichten bestaan uit versregels en strofen. Een versregel is iets anders dan een zin. Anders dan een zin kan een versregel namelijk een open einde hebben zonder punt, uitroepetekens of vraagtekens. Een versregel is iedere regel in een gedicht. Een nieuwe versregel begint altijd op een nieuwe regel. Het einde van een versregel hoeft niet het einde van een zin te zijn. Een zin kan afgebroken worden aan het einde van de eerste versregel en doorgaan op de volgende versregel en zo over meerdere versregels verspreid worden. Meerdere versregels vormen samen een strofe, net zoals meerdere zinnen in een verhaal een alinea vormen. Een strofe herken je aan de witregels boven en onder een groep van versregels.

Rijm en rijmschema's

Wanneer je kinderen vraagt wat een gedicht is, denken ze vaak aan een tekst die rijmt. Rijm kan op verschillende plaatsen in een gedicht voorkomen: aan het begin van een versregel, in het midden, of aan het einde van een versregel. Voorrijm en eindrijm komen regelmatig voor en zijn goed te herkennen. Een voorbeeld van voorrijm is:

Slaap je weinig

Gaap je veel

Voor eindrijm bestaan verschillende rijmschema's. De bekendste, in een strofe van vier versregels, zijn: gepaard rijm (AABB), gekruist rijm (ABAB), slagrijm (AAAA) en omarmend rijm (ABBA). Gepaard rijm wordt vaak toegepast in sinterklaasgedichten. Onderstaand schema geeft twee voorbeelden van kindergedichten die rijmen.

Voorbeeld gepaard rijm (AABB)

Ik zie roze bomen
In mijn dromen
Een blauwe aap
In mijn slaap
Ik weet niet wat ik zie
Ik heb fantasie

Kiki Goote, 8 jaar

Voorbeeld slagrijm (AAAA)

Trompet

Retteketteteket
Buurvrouw heet Liset
Ze blaast op haar trompet
Het gaat van
Retteketteteket
Echt overal doet ze het
Retteketteteket

Jacob Liebrechts,
8 jaar

Ritme en metrum

Als je een gedicht voordraagt, heeft het een ritme. Dit is vergelijkbaar met het ritme in muziek. In de voordracht kun je dit ritme duidelijk laten horen door de klemtoon op bepaalde woorden te leggen en te variëren in het tempo en de toonhoogte waarop je de woorden uitsprekt. Wanneer een ritme een vaste opeenvolging is van beklemtoonde en onbeklemtoonde lettergrepen, heet dit een metrum. Het metrum van een gedicht kan twee maatsoorten betreffen, namelijk een driekwartsmaat en een vierkwartsmaat.

Groep 3 en 4: elfje

Voor groep 3 en 4 is het 'elfje' geschikt om voor het eerst zelf een gedicht te schrijven. Deze dichtvorm bevat weinig woorden. Dit is handig als kinderen nog beginnende schrijvers zijn met een kleine woordenschat. Zoals de titel al aangeeft, bestaat het gedicht uit elf woorden. Het elfje hoeft niet te rijmen. Het eerste of laatste woord geeft vaak het thema van het gedicht weer. De opbouw van een elfje is als volgt:

1 woord	hut
2 woorden	mooie hutten
3 woorden	mensen uit Afrika
4 woorden	Afrikaanse mensen zijn arm
1 woord	trots

hut
mooie hutten
mensen uit Afrika
Afrikaanse mensen zijn arm
trots

Arinda Schiphorst, groep 4

Groep 5 en 6: limerick

Voor groep 5 en 6 is de limerick een leuke uitdaging. In deze groepen kunnen kinderen wat meer gaan experimenteren met rijmschema's en verschillende vaste versvormen. Denk bijvoorbeeld ook aan het rondeel, het refrain (stokvers) of het spiegeldicht.

De limerick is een vijfregelig gedicht, vaak met een grappige inslag. Het heeft het rijmschema AABBA. Limericks beginnen vaak met 'Er was eens' en de naam van een persoon, waarbij de eerste regel eindigt op een plaatsnaam. In de slotregel van het gedicht wordt diezelfde plaatsnaam nog eens genoemd of wordt een grappe gemaakt. Officieel is de opbouw van een limerick als volgt:

Regel 1, 2 en 5 rijmen op elkaar en hebben elk negen lettergrepen

Regel 3 en 4 rijmen ook op elkaar en hebben elk vijf lettergrepen

In de praktijk kan het moeilijk zijn om vast te houden aan het aantal lettergrepen. Voor kinderen is het al een uitdaging alleen het rijmschema AABBA toe te passen, zoals in de volgende voorbeelden gedaan wordt:

Een man in de Ierse stad Limerick
die vond zichzelf een slimmerik.
Van elk bericht,
maakte hij een gedicht.
En zo ontstond daar de limerick!

Er was eens een vrouw uit Abcoude,
die graag op wat kattenvoer kauwde.
Maar o wat een lol,
na 6 blikken vol,
ze praatte niet meer, maar miauwde!

In 6.1 (voor groep 7 en 8) leren kinderen Engelstalige limericks schrijven. Dit verhoogt de moeilijkheidsgraad van dit genre.

Groep 7 en 8: haiku

Het Japanse haiku-gedicht is geschikt om kinderen uit groep 7 en 8 een uitdaging te geven te spelen met lettergrepen en woorden. Een haiku bestaat uit drie regels met een vast aantal lettergrepen per regel en rijmt niet. Vaak gaat het over iets uit de natuur. Ook heeft het gedicht idealiter een 'clou'. De opbouw is als volgt:

Regel 1 heeft vijf lettergrepen

Regel 2 heeft zeven lettergrepen

Regel 3 heeft vijf lettergrepen

door zomerregens
zijn de kraanvogelpoten
korter geworden

Matsuo Basho (Japan, 17e eeuw)

2.2 HET LEZEN EN BESPREKEN VAN POËZIE

In dit onderdeel over het lezen en bespreken van poëzie vind je tips en suggesties voor het voordragen, het zelfstandig lezen en het verwerken van gedichten. Ook komen ideeën voor het praten over poëzie aan bod. Alle onderwerpen zijn relevant voor de midden- en bovenbouw. Wanneer de onderwerpen ook geschikt zijn voor de onderbouw dan is dit aangegeven met een zonnetje.

Voorlezen

Er zijn veel soorten gedichten. Het is belangrijk kinderen kennis te laten maken met verschillende verschijningsvormen. Het verrijkt hun taal, uitdrukkingsvaardigheden en hun kennis van literatuur. Lees daarom regelmatig een gedicht voor, het liefst één keer per week. Je kunt aan het begin van het schooljaar voor het hele jaar gedichten verzamelen en in een map beschikbaar houden. Dan heb je er de rest van het jaar geen werk meer van. Je kunt ze ieder jaar opnieuw gebruiken. In paragraaf 2.4 staan suggesties voor geschikte dichtbundels. Kies elke week een gedicht uit om voor te lezen. Elke dag mag natuurlijk ook!

Hoe lees je gedichten voor?

Denk bij het voorlezen aan de volgende punten:

- 1 Kies gedichten die je zelf leuk vindt.
- 2 Oefen van tevoren een keer hardop. Let daarbij op het volgende:
 - Bedenk welke sfeer het gedicht heeft. Is het droevig, ingetogen of vrolijk? Lees het passend bij de sfeer voor. Draag de emoties uit. Bijvoorbeeld door in toonhoogte te variëren.
 - Zorg voor variatie in tempo. Sommige regels vragen om vertraging, andere om versnelling.
 - Zorg voor de juiste klemtonen. Ze kunnen in een gedicht net even anders liggen dan je gewend bent. Benadruk de vormkenmerken van het gedicht zoals ritme en rijm.
 - Laat op passende momenten stiltes vallen.
- 3 Kleed je voorleesmoment aan door toepasselijke voorwerpen bij een gedicht te zoeken. Neem een voorwerp mee dat in het gedicht aan de orde komt en leg het zichtbaar in de klas. Dit vergroot de betrokkenheid.

Anders lezen van poëzie

Naast het voorlezen van het gedicht van de week kun je op verschillende speelse manieren met de klas poëzie lezen. Enkele suggesties:

Samen of alleen

Soms is een gedicht geschikt om in koor voor te lezen, of in tweetallen. Om de beurt een regel, zodat een soort gesprek of twist ontstaat.

Uit een andere groep

Vraag kinderen uit de midden- of bovenbouw eens om een gedicht voor te lezen bij de kleuters in de onderbouw. Dit is voor de kleuters én voor de oudere kinderen leuk en leerzaam.

Poetry slam

Organiseer een poetry slam. Dat is een wedstrijd in het zo pakkend mogelijk voordragen van een gedicht. Kijk eventueel een filmpje op internet ter inspiratie. Kies vijf deelnemers. Laat ieder een gedicht uitzoeken dat ze flitsend proberen voor te dragen. Bijvoorbeeld rappend, zingend of dramatisch; wat er ook maar bij het gedicht past. Dit kunnen de deelnemers een paar keer oefenen. Laat de rest van de klas jureren door punten te geven. De voordrager met de meeste punten heeft gewonnen.

Rap maken

Maak met de klas van bestaande gedichten swingende raps. Heel geschikt daarvoor zijn bijvoorbeeld de gedichten uit de bundels *Mijn zusje achter het behang* van Bette Westera (2008), waarin allerlei gedichten staan over bijzondere en vreemde familieleden en *Roodkapje was een toffe meid* van Marjet Huiberts (2010), waarin traditionele sprookjes op een verrassende en grappige manier zijn gemoderniseerd. De gedichten uit deze bundels zijn zo ritmisch geschreven dat je er alleen al door het toevoegen van geluiden een grappige rap van maakt.

Laat de kinderen het geluid bedenken; bijvoorbeeld twee keer klappen en dan een pets op de knieën. Steeds na het voorlezen van een zin kan dit geluid dan zo strak mogelijk door iedereen tegelijk gemaakt worden. De voorlezer geeft daartoe steeds een afgesproken teken. Als de voorlezer het gedicht ook nog ritmisch voorleest, swingt het al snel de pan uit!

De kinderen kunnen ook zelf een rap schrijven over een gek familielid (al dan niet verzonnen) of een sprookje dat net even anders is.

Husselgedichten

Typ een gedicht over, zet het lettertype zo groot mogelijk en print het gedicht groot uit. Knip vervolgens de regels van het gedicht los. De kinderen mogen nu een eigen volgorde bedenken en deze voorlezen. Misschien is de volgorde die de kinderen bedenken wel mooier dan het origineel. Het kan ook dat ze tot precies dezelfde volgorde komen. Lees het gedicht van tevoren dus niet voor.

na bespreking met een andere leerling, de klas, of de leerkracht, dan kan zowel de eerste als de tweede versie in het portfolio worden opgenomen. Dit ondersteunt het leer- en reflectieproces.

Kunstuitingen behorend bij de gedichten

Het poëzieportfolio kan (foto's van) kunstuitingen bij gedichten bevatten. Bijvoorbeeld tekeningen, schilderijen of foto's van objecten die kinderen hebben gemaakt. Het gedicht waar de kunstuiting bij hoort, wordt ook toegevoegd aan het portfolio. Wanneer kinderen veel verschillende werken maken, geldt ook hier een selectieprocedure.

Gedichten van andere schrijvers

Midden- en bovenbouwleerlingen nemen ook poëzie van gepubliceerde dichters op in hun portfolio. Dit zijn in de eerste plaats gedichten die de leerling aanspreken, maar ook gedichten die geanalyseerd zijn. Deze analyse komt bij het gedicht in het portfolio. Ook werkstukken over dichters, interviews met dichters of andere opdrachten rondom het thema poëzie kunnen worden toegevoegd.

Reflectie op de lees- en schrijfontwikkeling

Een portfolio biedt leerkrachten een goed instrument om de schrijfvaardigheids- en leesontwikkeling van de kinderen te volgen. Deze ontwikkeling kan besproken worden in gesprekjes met de leerling. Dat kan individueel, maar ook in kleine groepjes. In dat geval leren de kinderen ook van elkaar.

Een reflectiegesprek volgt nadat kinderen werkjes en gedichten hebben toegevoegd aan hun portfolio. In het gesprek kan de leerkracht informeren naar de keuzes die de leerling heeft gemaakt en deze laten beargumenteren. Ook vragen over de gedichten of werken zelf komen aan bod: hoe heeft de leerling dit gemaakt? Wat ging goed en wat was lastig? Welke verschillen ziet hij met hoe hij dat eerder deed? Bij jonge kinderen kan de leerkracht vragen wat het kind zelf mooi vindt aan zijn werk. Bij bovenbouwleerlingen kunnen ook analyses van bestaande gedichten worden besproken en wat de leerling daarvan heeft geleerd.

In het gesprek leert het kind zo te reflecteren op zijn eigen ontwikkeling en dat onder woorden te brengen. De referentiedoelen kunnen hierbij leidend zijn. Suggesties voor vragen tijdens een reflectiegesprek zijn:

Vragen over het product:

- Vertel eens/Laat eens zien wat er in je portfolio zit?
- Waar ben je het meest trots op? Waarom?
- Is er iets dat je liever anders had gedaan? Waarom?

Vragen over het leerproces:

- Hoe heb je het vullen van je portfolio aangepakt?
- Kun je stap voor stap beschrijven wat je de afgelopen periode gedaan hebt?
- Wat vond je lastig? Heb je daarbij hulp gevraagd?
- Wat vind je gemakkelijk? Waarom?
- Wat heb je hiervan geleerd?

Vragen over het vervolg:

- Wat zou je graag willen leren/nog beter willen kunnen?
- Wat wil je de volgende keer verbeterd hebben aan je portfolio?
- Heb je daarbij hulp nodig? Zo ja, wat/van wie?
- Wat zou voor jou het allermooiste resultaat zijn?

Aan het einde is het uitdagend om kinderen de vraag te stellen: wat wil je nu graag doen of leren over poëzie? Waarover wil je meer te weten komen? Probeer met het kind minstens één concreet doel te formuleren. Kortom, laat kinderen niet alleen terugkijken, maar ook vooruitkijken. Stimuleer hen om daarbij plezier in poëzie en taal als startpunt te nemen. Ook voor kinderen die weinig affiniteit hebben met poëzie, zal er altijd een onderdeel te vinden zijn dat hem wel aanspreekt. Laat het kind daarmee verder gaan. Ook worden kinderen zo steeds meer zelf verantwoordelijk voor de inhoud van hun poëzieportfolio en voor hun 'poëtische ontwikkeling'.

3 LESSEN VOOR GROEP 1 EN 2

Al in de onderbouw kun je kinderen poëzie aanbieden: door versjes voor te lezen, door taalspelletjes te doen, maar ook door samen gedichten te maken. In dit hoofdstuk vind je vier lesideeën rondom poëzie voor de groepen 1 en 2. De nadruk ligt op het spelen met taal.

3.1 en 3.2 gaan over klanken. Taal begint bij het herkennen van klanken, want daaruit zijn woorden opgebouwd. Een woord kun je verkeerd gebruiken, omdat je de betekenis niet goed kent, maar klanken zijn niet direct gebonden aan een betekenis. Met klanken kun je daarom geen fouten maken: alles kan en alles mag. Het spelen met klanken is leerzaam en leuk tegelijk en daarom een laagdrempelige manier om kennis te maken met poëzie. Het komt hierbij niet aan op de woordenschat.

Dankzij rijmen en dichten kan de woordenschat worden vergroot. Daarom draait het in 3.3 en 3.4 om (nieuwe) woorden, namen en rijm.

3.1 VAN KWAAK NAAR ROEKOE

Lesdoel: het herkennen en benoemen van klanken in dierengeluiden en het ontwikkelen van fonemisch bewustzijn

Lesduur: 60-90 minuten

Digibordmateriaal: -

Werkbladen: -

Links: -

Overige materialen: tekenpapier, potloden

Vorbereiding: droedels tekenen (zie toelichting)

Kernwoorden: ritme, klanken, geluiden, dieren, fonemisch bewustzijn

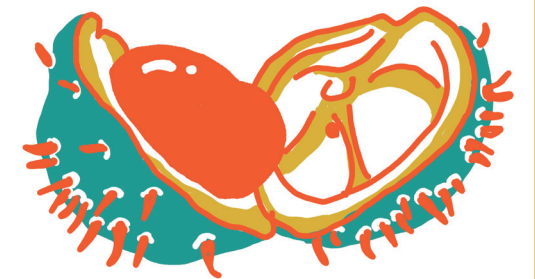
Theorie bij de les: fonologisch en fonemisch bewustzijn

In deze les staat het spelen met klanken centraal. Door klankspelletjes leren kleuters dat taal uit woorden bestaat en dat deze woorden uit verschillende klanken bestaan. Uit literatuur blijkt dat het kunnen herkennen van klanken in woorden een belangrijke voorspeller is voor het al dan niet succesvol leren lezen in groep 3. Is dit aan het eind van groep 2 goed ontwikkeld, dan is de kans kleiner dat het kind leesproblemen krijgt in groep 3.

Taalbewustzijn ontwikkelt zich grotendeels spontaan, maar is ook te stimuleren. Een onderdeel van het taalbewustzijn is het fonologisch bewustzijn: het kunnen omgaan met klanken. Bijvoorbeeld het splitsen van woorden in lettergrepen, het verbinden van lettergrepen

een boom voor versjes
een hartje gekleurd
een huis van mij
een weg voor auto's
een mens raapt kastanjes

Mark Roeleveld, 5 jaar

tot een woord en het toepassen van eindrijm. Om dit bewustzijn te herkennen, is het noodzakelijk om creatief naar kleuters te luisteren. Als een kind zegt: "Kastanje is groter dan tak," dan heeft hij het waarschijnlijk niet over de betekenis, maar over de lengte of de duur van het woord. Hij laat zien dat hij naar de 'vorm' van woorden kijkt. Dit objectiveren van gesproken woorden hoort bij het fonologisch bewustzijn. Na het fonologisch bewustzijn komt het fonemisch bewustzijn: het besef dat woorden uit fonemen zijn opgebouwd. Fonemen zijn de klanken die met één (of soms twee) lettertekens corresponderen. Denk aan hoe een beginnende lezer een woord uitspreekt in afzonderlijke letterklanken (t-a-k).

Signalen voor de aanwezigheid van een fonemisch bewustzijn zijn:

- het kunnen toepassen van rijm,
- het afzonderlijk kunnen uitspreken van de fonemen in een woord.

Door veel met klanken te werken zal bij het kind sneller een fonemisch bewustzijn ontstaan.

Thema

Dieren communiceren met klanken die mensen niet als woorden herkennen. Kleuters hebben veel affiniteit met dieren. Omdat je met klanken leuke gedichten kunt maken, gaat deze les over gedichten met klanken uit dierengeluiden.

Vorbereiding

Maak voor elk kind op een A4 een unieke droedel. Je kunt er ook één voor alle kinderen tekenen en die kopiëren. Verschillende droedels leveren meer variatie op in de uitwerking.

Het voordeel van het gebruik van een droedel om tot een fantasiedier te komen, is dat ieder kind snel aan het werk is. Terwijl bij een open opdracht als 'teken een fantasiedier' sommige kinderen niet op gang komen. De droedel geeft de kinderen zowel vrijheid als een kader.

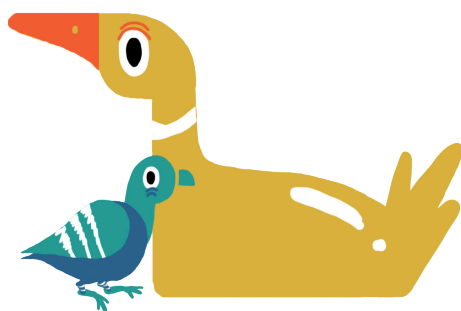
Introductie

Lees onderstaand klankgedicht van Sigrid Bolder voor.

Van kwaak kwaak kwaak
Naar smak smak smak
Van kraak kraak kraak
Naar klak klak klak

Van au au au
Naar boe boe boe
Van wauw wauw wauw
Naar roe koe koe

Sigrid Bolder, 11 jaar

Bespreken

Ga na het voorlezen van het gedicht in gesprek met de kinderen over het gedicht. Waar gaat het gedicht over? Wat valt hen op? Vraag bijvoorbeeld:

- Wat voor soort woorden zitten er in het gedicht? (dierengeluiden)
- Maken alle dieren geluiden?
- Welke dieren maken geen geluid?
- Maken stille dieren misschien geluid als ze eten (smak smak smak) of als ze lopen (stap stap stap)?
- Welke fantasiedieren ken je? (voorbeeld: draak, eenhoorn)
- Wat voor geluiden maken deze dieren?
- Kunnen fantasiedieren ook praten zoals mensen?
- Zou je zelf een fantasiedier kunnen verzinnen?
 - Hoe ziet dit dier eruit?
 - Wat voor bewegingen maakt het?

- Wat voor geluid maakt het?
- Waar is het dier goed in? Kun je dat zien aan hoe het dier eruitziet?
- Wat eet het dier graag? Hoe zie je dat?

In de volgende opdracht tekenen de kinderen hun fantasiedier. Ze bedenken er zelf een passend geluid bij.

Opdracht Fantasiedier tekenen en geluid bedenken

- 1 Laat klassikaal zien hoe je van een droedel een dier kunt maken. Pak een droedel en zeg dat het een fantasiedier wordt. Geef hem twee ogen. Laat de tekening zien. Vraag wat het dier nog meer nodig heeft. De kinderen zullen met suggesties komen als een neus, oren of een staart. Vraag steeds aan een ander kind wat voor neus, wat voor oren, enzovoort. Geef er wat suggesties bij zoals groot of klein, puntig of rond. Tekenen steeds wat de kinderen vertellen en laat de tekening dan weer zien.
- 2 Deel de droedels uit. Geef de kinderen de opdracht om van de droedel die ze krijgen een dier te maken door ogen, een bek, oren, een staart, poten, vleugels toe te voegen en het dier in te kleuren. Het mag een fantasiedier zijn of een bestaand dier waaraan gekke dingen zijn toegevoegd.
- 3 De ervaring leert dat alle kinderen binnen korte tijd een fantasiedier hebben gemaakt van de droedel. Het inkleuren kan voor sommige vierjarigen nog wat lastig zijn. Dit is geen probleem als het kind met alleen lijnen en vormen een dier maakt.
- 4 Tijdens het tekenen bedenken de kinderen wat voor geluid hun dier maakt.
- 5 Ga een voor een bij de kinderen langs en schrijf het bedachte geluid boven de tekening.

Voordragen

- Verzamel alle tekeningen. Pak er vier uit de stapel en hang deze op een goed zichtbare plek onder elkaar.
- Is er rijm bij de bedachte dierengeluiden mogelijk? Hang de betreffende tekeningen dan bij elkaar. Is dit niet mogelijk, wijs de kinderen dan op het verschil tussen het oorspronkelijke gedicht en het zelfgemaakte gedicht (wel of geen rijm). Voor het ritme maakt het niet uit of het gedicht wel of niet rijmt.
- Vul in het stramien van het gedicht van Sigrid Bolder de geluiden in die bij deze dieren horen. Dat wordt bijvoorbeeld:

Van fint fint fint
Naar tsrt tsrt tsrt
Van grom grom grom
Naar piep piep piep

- Draag dit klankgedicht een keer hardop voor. Zeg het daarna enkele keren op samen met de kinderen. Wijs tijdens het voordragen steeds de bijbehorende tekeningen aan.
- Doe dit een dag later weer met vier andere tekeningen. Laat de kinderen weten dat alle tekeningen en geluiden aan bod zullen komen.
- Herhaal dit totdat alle tekeningen aan de beurt zijn geweest.
- Met iets meer oefening kun je de kinderen het hele gedicht (acht regels) met de dierengeluiden van acht verschillende tekeningen laten voordragen.

Extra Een gedicht van alleen maar dierengeluiden is een vorm van een readymade gedicht (zie 5.4 Gevonden poëzie). Bij zo'n gedicht maak je gebruik van wat er al is, in dit geval dierengeluiden. Een beroemd gedicht in dit genre is *De mus* van Jan Hanlo. Dit kun je via YouTube laten zien en horen. De kinderen kunnen ook meezingen. Vaak doen ze dat bij dit filmpje al snel uit zichzelf. De kinderen kunnen zich door dit gedicht laten inspireren en zelf een soortgelijk gedicht over een ander dier maken.

Extra Wil je het tekenen van een fantasiedier vrijer maken, laat de kinderen dan helemaal zelf een fantasiedier tekenen, zonder gebruik te maken van een droedel.

3.2 HET WEERORKEST

Lesdoel: het kunnen bedenken van klanken die bij het thema 'het weer' passen
Lesduur: 45 minuten
Digibord: -
Werkbladen: -
Links: -
Overige materialen: schoolbord/digibord voor het schrijven van het gedicht, aanwijsstok
Kernwoorden: klanken, bewegen, geluiden, het weer, fonemisch bewustzijn

Theorie bij de les: fonologisch en fonemisch bewustzijn

In de lessen 3.1 en 3.2 draait het om klanken. Zie de theorie over het fonologisch en fonemisch bewustzijn in les 3.1.

Thema

De wind die rond het huis waait, de regen die tegen de ramen tikt, de vogeltjes die bij mooi weer fluiten; dit

zijn vertrouwde geluiden voor kinderen. Het weer is een geschikt, alledaags onderwerp om als uitgangspunt te nemen voor oefeningen in het bedenken van kenmerkende geluiden. Met deze oefeningen met klanken werk je op een speelse manier aan het fonologisch bewustzijn.

Introductie

Het klankgedicht *Pantagruel* bestaat alleen uit klanken. Door het ontbreken van een duidelijke betekenis, komt bij een klankgedicht het accent op het ritme te liggen. Om dit ritme te benadrukken, laat je de kinderen meebewegen tijdens het voorlezen. De kinderen letten daarbij op de klinkers. Bij elke klinker of klinkercombinatie hoort een afgesproken beweging. Gebruik hiervoor het lijstje met suggesties of bedenk zelf bewegingen. Leer de kinderen eerst alleen de bijbehorende beweging van de eerste drie klinkers (ou, i en o). Bij de andere klinkers blijven de kinderen tijdens het voorlezen stilstaan. Als de eerste drie bewegingen zijn 'geautomatiseerd', kunnen de andere drie (u, a en e) erbij.

Suggesties voor de bewegingen:

- ou = klappen
- i = handen omhoog
- o = handen naar voren
- u = een knie omhoog en weer omlaag
- a = springen
- e = hurken en weer omhoog komen

Voorlezen en luisteren

Lees het gedicht *Pantagruel* van François Rabelais voor, langzaam, met een duidelijk ritme. Laat de kinderen eerst luisteren.

Pantagruel

Bou, bou, bou, bou!
Otto, to, to, to, ti, bou
bou, bou, bou, ou, ou
ou, bou, bou, bous

bous
bous, bous, bous, bous
paich, hu, hu, hu, ha, hu
ah! ah! ah!
Be, be, bous, bous, bobous
ho, ho ho ho ho

François Rabelais (Frankrijk, begin 16e eeuw)

Taalvaardigheid is van groot belang, daar twijfelt niemand aan. Scholen besteden er veel aandacht aan. Poëzieonderwijs draagt bij aan taalontwikkeling en de (zelf)reflectie van kinderen, maar poëzie doet nog veel meer. Door het lezen van poëzie krijg je een kijkje in andermans hoofd. Daardoor krijg je meer begrip voor andere ideeën. Je wereld wordt groter, je leert anders kijken.

Deze doorlopende leerlijn poëzie stelt scholen en leerkrachten in staat poëzielessen structureel in hun lesprogramma op te nemen.

De auteurs zijn praktijkdeskundigen op het gebied van poëzie en onderwijs en soms ook zelf dichter. Ze kennen het onderwijs goed en weten wat daar wel en niet werkt. Deze gids is een receptenboek, een bladerboek, een ideeënboek.

POËZIE
PALEIS

ISBN 978-90-79974-17-7

9 789079 974177 >

